

Марина Олексіївна Черниш,
практичний психолог відділу моніторингу
обдарованості Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 159.9:37.091.212.2/3

ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ЩОДО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статті описується процес прийняття рішення о виборі професії і професійного навчального закладу.

Ключевые слова: професійне самоопределение, одаренный старшеклассник, выбор профессии.
The process of making choices in career and professional school selection is described in the article.

Key words: professional self-determination, gifted high school student, career selection.

Молоді обдаровані юнаки надають перевагу не тому ВНЗ, де наявні спеціальності, що підходять їм, враховуючи індивідуальні особливості їх особистості, а вибирають ВНЗ, який знаходиться ближче до дому, той, де менший конкурс, або що рекомендують друзі, батьки тощо. У цьому полягає основна помилка старшокласника. Добре, якщо спеціальність йому сподобається і він старанно вчитиметься, а якщо ні, то втрачатиме даремно час, а ВНЗ втратить потенційного спеціаліста і держава втратить можливість отримати потрібного працівника.

Що очікує мене у майбутньому? Яку професію обрати? Куди піти вчитися? А може зробити так, як кажуть батьки, вони краще знають тощо? Ці питання цікавлять молодих людей, що закінчують навчання у загальноосвітніх школах і готуються до майбутнього самостійного життя. Серед великої кількості життєвих рішень, які ще доведеться прийняти, питання професійного самовизначення є першим і одним із важливих для молоді.

Наведемо поширену причину такої помилки. Наприклад, напередодні вступних іспитів, потенційний абітурієнт не знає, куди йому подавати документи і часто, подає їх до першого-ліпшого ВНЗ. Ймовірно, такий вибір майбутнього фаху негативно стимулюватиме його, і, як у несформованого фахівця, у нього не буде мотивації до професійної діяльності. Отже, студент не отримає належної кваліфікації [1].

Щоб розв'язати ці проблеми необхідно, у першу чергу, проводити профорієнтаційну роботу у школах.

Теоретичні передумови розробки цієї проблеми вивчалися у психолого-педагогічних дослідженнях психічного розвитку особистості такими вченими, як: Г. О. Балл, І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, І. А. Зязюн, Г. С. Костюк, Н. Г. Ничкало, П. С. Перепелиця, В. В. Рибалка, В. А. Семиченко, О. В. Скрипченко та ін. Проблема психічної регуляції професійного само-

визначення поступово вичленовувалась у доробках вітчизняних психологів, як: Б. Г. Ананьєв, О. Ю. Голмшток, Ф. М. Гоноволін, Є. О. Клімов, В. О. Моляко, В. Ф. Моргун, О. Г. Мороз, Д. Ф. Ніколенко, Н. А. Побірченко, В. В. Синявський, В. О. Сластьонін, М. Л. Смольсон, Б. О. Федоришин та ін.

У випускному класі діти зосереджуються на професійному самовизначенні. Воно передбачає самообмеження, іноді підлітки мусять відмовитися від власних фантазій щодо майбутньої професії, оскільки фантазуючи дитина може стати представником будь-якої професії, а у реальності не кожна їй під силу. Старшокласнику доводиться орієнтуватися у різних професіях, щоб вибрати свою, що доволі непросто. На жаль, в основі ставлення до професії лежить не власний, а чужий досвід – відомості, одержані від батьків, друзів, знайомих, з телепередачі тощо. Цей досвід абстрактний, не пережитий, не вистражданий. З іншого боку, потрібно вірно оцінити об'єктивні можливості – рівень навчальної підготовки, здоров'я, матеріальні умови сім'ї та, головне, свої схильності [2].

Процес прийняття рішення щодо вибору професії та професійного навчального закладу стосується учнів у випускних класах загальноосвітньої школи. Більшість науковців-дослідників, які займаються вивченням чинників, що впливають на вибір, їх виділяють 8-м:

1. Позиція членів сім'ї. Часто сім'я є домінуючим чинником, під час вибору тієї чи іншої спеціальності. Сім'я може ставитися шанобливо чи нешанобливо до вибору спеціальності і навчального закладу [4]. Методи впливу сім'ї на вибір професії обдарованого старшокласника можуть бути різними: від м'яких (порада) до жорстких (сувора вказівка з погрозами).

2. Заклади освіти, на території проживання. Часто у невеликих містах і, тим більше, сільській місцевості немає достатнього спектра навчальних закладів, отже,

і спеціальностей, які хотіли б отримувати обдаровані діти. Тому, батьки випускника вирішують відправити його на навчання у місто, де вибір спеціальностей широкий, щоб зробити вибір з наявних альтернатив.

3. **Позиція друзів.** Іноді вибір навчального закладу чи фаху здійснюється «за компанію».

4. **Престиж.** Часто випускники шкіл прагнуть опанувати професіями, що є модними.

5. **Позиція учителів.** Вони можуть побачити задатки учня, але не завжди даються професійні рекомендації.

6. **Поінформованість.** Наявність достатньої кількості доступної для випускників інформації про структуру ринку праці на тій чи іншій території, де планує працювати майбутніх спеціалістів.

7. **Особисті професійні плани.** Сукупність уявлень випускника ЗНЗ у тому, чим він хоче займатися.

8. **Здібності, схильності.** Наявність особливих задатків і особливостей особистості, які допомагають їй у тій, чи іншій діяльності, сприяють ефективному вирішенню поставлених завдань, породжують особливий інтерес до діяльності.

Перелічені чинники впливають на вибір майбутньої професії приблизно у тій послідовності, в якій перераховані вище [5]. Тобто, чим вище розташований чинник, тим більшу силу він має.

Отже, особисті професійні плани випускника ЗНЗ, його здібності й схильності не беруться до уваги при виборі спеціальності. Більшого впливу має думка родичів, позиція друзів, товаришів, наявність того чи іншого навчального закладу в населеному пункті. Здібності, схильності і особистісні професійні плани перебувають у переліку чинників вибору професії на останніх місцях. Висновок очевидний – свідомий вибір спеціальності і навчального закладу зможуть зробити одиниці.

Отже, обдарований старшокласник має знати власні сильні і слабкі сторони і має готувати себе морально, психологічно та практично до свідомого вибору професії. Моральна готовність – усвідомлення суспільної і особистісної значущості професійної діяльності, прагнення максимально в ній проявити. Психологічна готовність – свідомий вибір професії у відповідності з наявними здібностями та можливостями. Стан психологічної готовності веде до усвідомлення людиною власних потреб, вимог суспільства, колективу, поставлених цілей; прогнозування прояву інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів, оцінка співвідношення можливостей, рівень домагань та необхідності досягнення певного результату. Практична готовність – це загальні та політехнічні знання, загально-трудові та спеціальні вміння й навички.

Кожний учень має свідомо прийти до вибору майбутньої професії. Він повинен мати загальне позитивне ставлення до діяльності; знання професій, їх зміст, вимоги, шляхи отримання професії та перспективи професійного зростання; а також сформованість професійних інтересів; адекватна самооцінка; сформована

мотиваційна сфера; наявність спеціальних здібностей; практичний досвід; збалансованість інтересів, здібностей та нахилів, їх відповідність вимогам професії до особистості; відповідний стан здоров'я; сформовані моральні якості, що відповідають вимогам професії.

Професійна придатність – це сукупність психолого-педагогічних та психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення задовільних, з точки зору суспільства, успіхів у діяльності, за наявності спеціальних знань, умінь та навичок, а також отримання власного задоволення від процесу діяльності.

Показники сформованого професійного самовизначення є такими:

- інформованість учня про структуру народного господарства, потреби ринку праці, зміст та умови діяльності, з обраною професією, навчальні заклади, де можна отримати професію;
- сформованість професійних інтересів та намірів;
- сформованість мотиваційної сфери при виборі професії;
- наявність спеціальних здібностей;
- наявність практичного досвіду у вибраній сфері діяльності;
- узгодженість інтересів, здібностей і нахилів із вимогами професії;
- відповідний стан здоров'я, відсутність протипоказань [3].

Випускник стоїть перед важливим вибором майбутньої професії, адже з нею буде пов'язано все життя особистості. Тому старшокласник часто вагається між, прагненням молоді людини до самостійності, та потребою у кваліфікованій допомозі дорослих (учителів); соціальною орієнтацією молоді на престижні професії та потребою держави у спеціалістах; бажанням продовжувати освіту після закінчення ЗНЗ та зниженням інтересу до навчання у більшій частині сучасної молоді; професійними намірами учнів та можливостями їх реалізації; професійними намірами та здібностями; прагненням молоді до самостійності та відсутністю вміння обґрунтовано прийняти рішення щодо вибору професії; усвідомленням рівня загального розвитку та можливістю менш кваліфікованої праці; бажанням спробувати власні сили та відсутністю такої можливості у ЗНЗ; станом здоров'я та медико-фізіологічними вимогами професії; сучасними вимогами до спеціаліста і діючими формами та методами професійної підготовки; професійними намірами молоді з високим рівнем освіти та значною часткою малокваліфікованої ручної праці.

Дослідник О. Е. Байтінгер, який проводив експериментальні дослідження розвитку орієнтації на майбутнє і його планування, дійшов висновку, що у дитини віком 16–17 років розвиток психологічної функції планування не завершений, він триває до двадцятирічного рубежу [2]. З цього впливає зокрема, що на момент професійного самовизначення випускники неготові зробити зрілий, повноцінний вибір, через недостатньою сформованість відповідних психологічних

функцій. Нарешті, необхідно враховувати втручання особистісної психодинаміки, схильність прийняти бажане за дійсне чи витіснити неприємні очікування.

Таким чином, результатом процесу професійного самовизначення у старшому шкільному віці є вибір майбутньої професії. Допомога учням у правильному виборі спеціальності передбачає необхідність спеціальної організації їхньої діяльності, що допомагає пізнати себе і світ професійної діяльності, з наступним співвідношенням знання про себе зі знаннями про професійну діяльність. Ці компоненти є основними складовими процесу професійного самовизначення на етапі вибору професії.

Використані літературні джерела

1. Андерсон, Р. У. Концептуальне обґрунтування змісту педагогічної підтримки старшокласників у ви-

борі майбутньої професії [Текст] / Р. У. Андерсон // Людина й суспільство: межі тисячоліть: Міжнародний збірник наукової праці / Під загальною ред. проф. О. І. Кирикова. – Випуск № 37. – Воронеж: ВГПУ, 2006.

2. Байтингер Про. Є. Психологічні детермінанти переживання майбутнього як проблеми, у юнацькому віці: Дис ...канд.психол. наук / Про. Є. Байтингер. СПб.,2006.-117с.

3. Барановский А. Б., Потапенко Г. М., Щекин Г. В. Система методов профессиональной ориентации. Основы профессиональной ориентации: Учебно-методическое пособие. / А. Б. Барановский, Г. М. Потапенко, Г. В. Щекин. – К., 1991.

4. Обухова Л. Ф. Дитяча психологія: теорія, факти, проблеми. / Л.Ф. Обухова. – М., 2004. – 275с.

5. Професійна педагогіка. – М., 1999. –С. 490–494.

